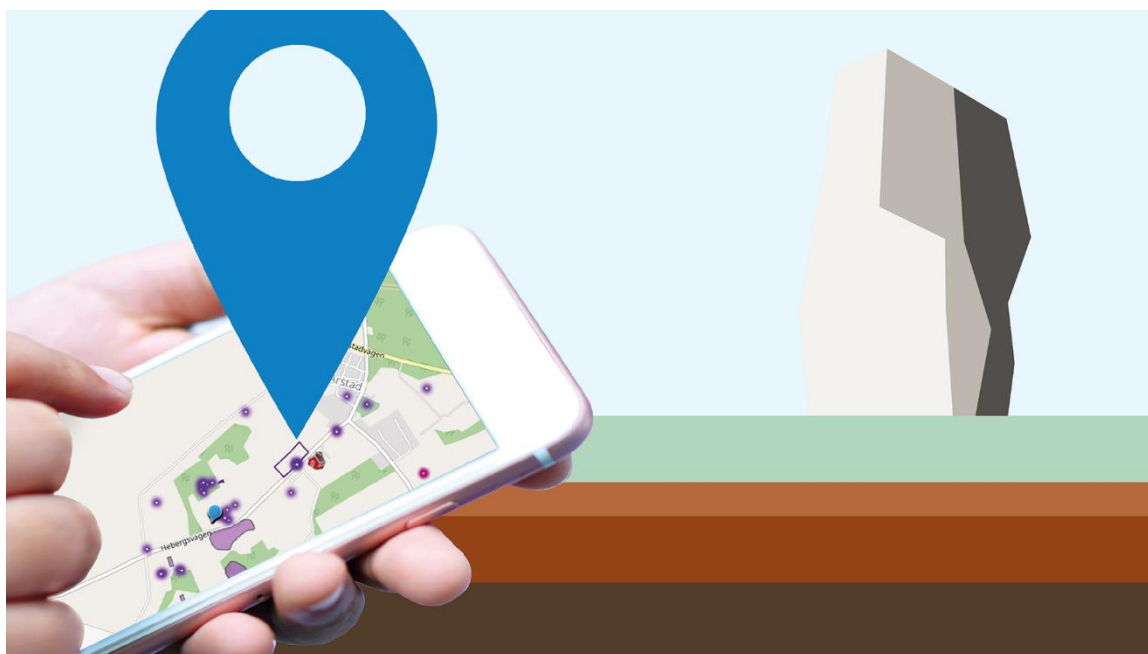

Domarringen vid Timmerssjö

Lärmaterial till fornlämning L1997:1120 nära din skola

Innehållsförteckning

Domarringen vid Timmersjö	1
Vad är en fornlämning	1
Vägbeskrivning	2
Syfte och centralt innehåll	2
Motivering	2
Lärrarhandledning	3
Referenslista	3
Bilagor	4
Bilaga 1: Berättande faktatext	4
Bilaga 2: Tipspromenad	5
4.3 Bilaga 3: Svarshäfte	13
4.4 Bilaga 4: Facit	15

Domarringen vid Timmersjö

Fornlämningsnummer: L1997:1120

Gravarna på järnåldern utgjordes av resta stenar, domarringar, skeppssättningar, treuddar och olika formade stensättningar. Kremering fick ett stort genomslag där både kropp och föremål brändes. Dock var det ungefär bara 20 procent av alla gravar som innehöll gravgåvor vilket tyder på stora klasskillnader (Wiking-Faria, 2022, s. 76-77). I Halland finns det 189 domarringar. Domarringen vid Timmersjö är med sina 15 stenar, länets största domarring. Den byggdes som gravmonument någon gång under äldre järnåldern. Ordet domarring kommer från folktron att stenarna varit forna tingsplatser men idag vet vi att det använts som gravplatser. Under äldre järnåldern kremerades de döda. Den döde lades på bålet i sina bästa kläder tillsammans med personliga saker såsom kammar, knivar och glaspärlor. Askan från den döde lades i ett enkelt lerkärl eller i en träask som grävdes ner i marken, runt gravgömman så restes stenarna. Var människorna bodde i Timmersjö under järnåldern vet man inte. Resterna av boplatser ligger gömda någonstans i närheten under marken, där bör finnas stolphål efter husen, eldstäder och en del bruksföremål. (Harplinge Hembygdsförening.) På platsen ska det också ha hittats en bronsnyckel enligt tidigare undersökning (Riksantikvarieämbetet, 1986).

Fotograf: Dennis Jönsson

Vad är en fornlämning

En fornlämning är något som har lämnats efter människors verksamhet och bruk under forna tider. Detta gäller allt fram till år 1850. Det som tillkommit efter 1850 blir bara en fornlämning om länsstyrelsen gjort en särskild fornlämningsförklaring.

Enligt kulturmiljölagen är det förbjudet att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Vägbeskrivning

Domarringen i Harplinge ligger bara 2 km från Lyngåkraskolan. Följ Tranevallsvägen utanför skolan 200 m mot Harplinge IK. Ta vänster in på gång/cykelbanan och följ vägen fram till Vibäcksvägen. Väl framme vid Vibäcksvägen tar ni höger och följer den lilla landsvägen i 1,3 km. Där finns ingen trottoar eller avsedd gångväg så gå igenom vad som gäller med eleverna innan avgång. Korsa Tingsvägen med försiktighet då där inte finns något övergångsställe. Kort därefter ser ni en fornlämningsskylt på höger sida av vägen. Ni står nu vid domarringen i Timmersjö.

<https://goo.gl/maps/5gAQAXkRmCMWCixz5>

Syfte och centralt innehåll

Syfte: Undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att tillägna sig en historisk referensram och en kronologisk överblick över hur kvinnor och män genom tiderna har skapat och förändrat samhällen och kulturer. Därigenom ska eleverna få förståelse för olika kulturella sammanhang och levnadssätt genom historien och för historiska skeenden som har påverkat nutiden.

Centralt innehåll: Norden befolkas. Människors levnadsvillkor under nordisk stenålder, bronsålder och järnålder.

Kriterier för bedömning av kunskaper och betygskriterier: Eleven visar grundläggande kunskaper om historiska förhållanden.

Motivering

Genom att utforma ett undervisningsmoment där eleverna får möjlighet till att fysiskt uppleva och höra om en domarring från äldre järnåldern skapar vi förhoppningsvis både ett större intresse och en djupare motivation hos eleverna i relation till ämnesinnehållet. Vi ger även eleverna möjlighet att få en större förståelse för ämnesinnehållet genom att konkretisera de abstrakta begrepp och faktakunskaper som är centrala i undervisningen. Detta gör vi genom att utgå från ett genetiskt perspektiv där vi besöker platsen och använder oss av en berättelse. Ett undervisningsmoment som detta varierar även undervisningen på ett sätt som är behövligt för eleverna. Genom en konstruktiv länkning där vi utgått från kunskapskrav, syfte och centralt innehåll blir ämnesinnehållet, som innefattar nordisk järnålder, av relevans för vad eleverna förväntas lära sig.

Lärrarhandledning

Domarringen vid Timmersjö

Begrepp i fokus: domarring, gravplats, bål, järnålder, forntid, levnadsvillkor

Tankeredskap i fokus: orsak-konsekvens, kontinuitet-förändring, förklaring-analys-samband

Material: Penna, sudd och måttband (minst 25 meter, gärna längre).

Introduktion i klassrummet: Förklara vad fornlämning innebär, förbered även eleverna genom att gå igenom regler kring vad som gäller när man är där. Förklara och skriv därefter upp de konkretiserade målet för utflykten på tavlan; *Ni förväntas kunna beskriva hur människor begravdes på järnåldern*. Ta er sedan till domarringen vid Timmersjö (se 1.2).

Aktivitet: Starta med att dra ut ett måttband, där 1 centimeter symboliserar 1 år. Stanna vid elevernas ålder (ca 9 cm), vid deras föräldrars ålder (ca 50 cm), vid deras far- och morföräldrars ålder (och annat intressant om det önskas) för att sedan dra ut det långa måttbandet och visa hur långt bort i tiden järnåldern faktiskt är.

Berättelse: Samla därefter eleverna i domarringen och läs den berättande faktatexten (se bilaga 1).

Tipspromenad: Placera tipspromenad-frågorna (se bilaga 2) runt om domarringen, exempelvis på stenarna (eller annan lämplig plats). Dela upp eleverna två och två, ge dem papper (se bilaga 3) och penna och låt de sedan gå tipspromenaden från fråga 1-8. Samla därefter in lapparna och ta er tillbaka till klassrummet.

Avslutning i klassrummet: Gå igenom de rätta svaren med eleverna från tipspromenaden. Dela ut elevernas svarshäfte och låt de rätta själva. Eleverna får som exit-ticket beskriva något om hur människor begravdes på järnåldern, detta skrivs ner på en post-it lapp som sedan sätts upp på tavlan innan de lämnar klassrummet.

Referenslista

Harplinge Hembygdsförening. (u.å.). *Domarringen*. [Domarringen | Harplinge Hembygdsförening](#)

Riksantikvarieämbetet. (5 juni 1986). *Fornsök*.

<https://app.raa.se/open/fornsok/api/lamning/dokument/fil/aWlwYXg6Ly9vYmplY3RiYXNlLmRvY3VtZW50L2RvY3BhcnRpdGlubiMyNTg3MjYx/1458-0038-01-D.jpg>

Wiking-Faria, P. (Red.). (2022). *Hallands historia: gränsland genom tiderna*. Hallands akademi.

Bilagor

Bilaga 1: Berättande faktatext

Vi befinner oss 2500 år tillbaka i tiden, till en tidsepok som kallas järnåldern. Namnet järnåldern framkom av den anledning att människor började göra föremål av järn istället för koppar, exempelvis olika verktyg, vapen och köksredskap med mera. När en människa dog kremerades kroppen, det vill säga att man brände kroppen tills det bara var aska kvar, något vi ibland gör än idag. När en människa kremerades gjordes det tillsammans med gravgåvor såsom kläder, personliga föremål med mera. Askan lades ner i en kruka, eller något liknande, som sedan begravdes.

Gravarna såg lite olika ut under järnåldern, det kunde till exempel vara resta stenar, domarringar, skeppssättningar, treuddar och stensättningar i olika former. Det vi sitter runt nu är en så kallad *Domarring*. En Domarring som byggdes för väldigt längesen, så längesen som under den äldre järnåldern. Det fanns mängder av Domarringar runt om i Halland och i Sverige. I Halland finns det så många som 189 stycken domarringar. Den vi sitter vid nu är med sina 15 stora stenar faktiskt Hallands största. Vanligtvis består domarringar av fem, sju eller nio stenar. Stora domarringar, likt denna i Timmersjö, är mycket ovanliga.

Namnet "Domarring" kommer ifrån folktron att de stora stenarna som är utsatta i en cirkel har varit forna tingsplatser. Med forna tingsplatser menas gamla platser där man exempelvis avgjorde om människor var skyldiga till brott eller inte. Man trodde då även att anledningarna till att stenarna vid Domarringar alltid var av udda antal, var för att domen aldrig skulle sluta oavgjort. Idag är dock de flesta forskarna överens om att "Domarringar" enbart var gravplatser, det vill säga att det inte var forna tingsplatser som man förut trodde.

Vi tar oss tillbaka till den äldre järnåldern och går igenom hur människor, som precis avlidit av olika anledningar, hamnade på sådana platser som vi sitter vid just nu. Kropparna som skulle kremeras lades på ett bål, ett bål är en typ av bädd av brännbart material såsom trä och halm som den döde blev placerad på för att man sedan skulle kunna tända eld på detta bål. På bålet lades människor i sina bästa kläder tillsammans med personliga föremål såsom exempelvis värdefulla knivar, värdefulla pärlor samt små matsäckar. Därefter tände man eld på bålet. Askan av bålet, däribland askan av människors kroppar, lades i enkla lerkärl eller träaskar som sedan grävdes ner i marken. Runt grav-gömman, likt den vi sitter vid just nu, lyftes stora stenar upp och bildade en cirkel. Detta var nu en gravplats, en gravplats som skapades under järnåldern men som står kvar än idag. Var människorna bodde någonstans här i Timmersjö under järnåldern vet vi inte. Rester av den förmodade gården som de bodde på ligger gömd någonstans under markytan i närheten. Var tror ni den låg?...

Bilaga 2: Tipspromenad

Fråga 1

Varför kallas denna tidsepok för Järnåldern?

1. Man började begrava föremål av järn.

X. Man började tillverka föremål av järn.

2. Man byggde hus av järn.

Jönköpings läns museum. (2022). *Kniv*. Digitalt Museum. CC BY. ID: JM.32365:11

Fråga 2

Vad brukade man göra med de dödas kroppar under järnåldern?

1. Man brukade kasta dem i våtmarker.

X. Man brukade skicka ut dem på en flotte i havet.

2. Man började kremera (bränna) kropparna.

Västmanlands läns museum. (2020). *Gravröse på Hornåsen, Västerås*. Digitalt Museum. PDM.
ID: VLM-A 290-A

Fråga 3

Vad är de flesta forskare överens om idag att en domarring faktiskt är?

1. En plats där man offrade saker till gudarna.
- X. En plats där människor möttes för att umgås.
2. En plats där man begravde människor.

Örebro läns museum. (2019). *Domarring vid Lundby, Viby socken. I mitten av 1980-talet*. Digitalt Museum. CC BY-NC. ID: OLM-2004-72-8

Fråga 4

Hur uppkom namnet domarring?

1. Förr trodde man att en domarring var en tingsplats för att bestämma saker, exempelvis om en människa var skyldig till brott eller inte.

X. Förr trodde man att människor samlades här för att be till sina gudar, hur namnet uppkom vet man inte.

2. Förr trodde man att smycken, såsom ringar, skapades på dessa platser.

Västmanlands läns museum. (2021). *Resta stenar på Vendle*. Digitalt Museum. PDM. ID: Vlm-A 1190

Fråga 5

Vad gjorde man ofta med döda människokroppar under järnåldern?

1. Man kastade kropparna i havet.

X. Man begravde dem i kistor, på samma sätt som många begravs idag.

2. Man brände kropparna på bål tillsammans med olika personliga föremål.

Örebro läns museum. (2019). *Brändåsen, domarring*. Digitalt Museum. PDM. ID: OLM-1953-130

Fråga 6

Hur många domarringar finns det i Halland?

1. 189 stycken domarringar.

X. 17 stycken domarringar.

2. Det finns bara en domarring i Halland, det är domarringen i Timmersjö.

Postmuseum. (2021). *Karta över Halland, äldre*. Digitalt Museum. PDM. ID: POST.045056

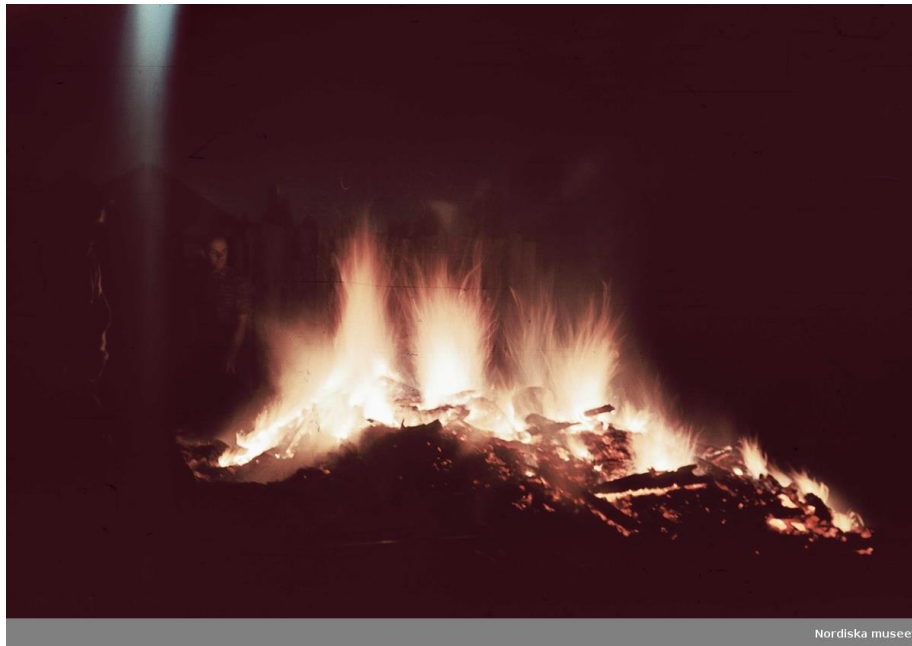
Fråga 7

Var gjorde man av askan som blev efter det att man bränt kropparna på bål?

1. Man kastade ut askan i vinden.

X. Man lade askan i små lerkärl eller träaskar som sedan begravdes under jorden.

2. Man hällde ut askan i havet eller i en närliggande sjö.

Nordiska museet. (2019). *Ett brinnande bål*. Digitalt Museum. CC BY-NC-ND. ID: NMA.0049866

Fråga 8

Domarring var en typ av grav som användes under järnåldern, minns ni de andra grav-typerna?

1. Resta stenar, skeppssättningar, treuddar och stensättningar.

X. Resta stolpar, havs-begravning, och stensättningar.

2. Domarringen var den enda gravtyp som fanns.

Falbygdens museum. (2017). *Domarring*. Digitalt Museum. PDM. ID: 2M16-B-0530

Bilaga 3

Svarshäfte

Svarshäfte

Namn: _____

Fråga	1.	X.	2.	Rättning
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

Svarshäfte

Namn: _____

Fråga	1.	X.	2.	Rättning
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

Bilaga 4

Facit

Fråga	1.	X.	2.
1.		X	
2.			2
3.			2
4.	1		
5.			2
6.	1		
7.		X	
8.	1		

Denna lärarhandledning har författats av studenter vid Högskolan i Halmstad hösten 2022. Studenterna gick sista året på programmet Grundlärarutbildning (åk F-3).

Framtagandet av lärarhandledningarna är ett samverkansprojekt mellan Region Halland - Kultur i Halland och Högskolan i Halmstad. Lärarhandledningarna har tagits fram inom ramen för Grundlärarutbildningen (åk F-3) och satsningen Expedition kulturarv – digital kulturmiljökarta för skolan. Syftet är att studenterna ska få utveckla sina kunskaper och tillämpa dem i praktiken och att skolelever i Halland ska få tillgång till högkvalitativa lärarhandledningar kring sin lokalhistoria.

Lärarhandledningarna får endast användas i undervisningssyfte.

Kontakt Kultur i Halland:

Johanna Petersson

Kulturarvsutvecklare

Johanna.e.petersson@regionhalland.se

Kontakt Högskolan i Halmstad:

Åsa Bengtsson

Programansvarig för Grundlärarutbildningarna åk F-3/åk 4-6.

asa.bengtsson@hh.se

